

EL TRACTAT *ORDO PASCALIS* ALS MSS. D.I.1 i D.I.2 DE LA BIBLIOTECA DE L'ESCORIAL I NAL, 2169 DE LA BIBL. NAT. DE PARIS

Joan Gómez Pallarès

1.- Estat de la qüestió.

Aquestes pàgines neixen de l'interès que va suscitar en nosaltres la lectura d'una afirmació efectuada fa uns anys per l'estudiós de la Bibl. Nat. de Paris, A. Cordoliani, en referència a un text de còmput eclesiàstic visigòtic que ell va anomenar *Ordo pascalis*. Cordoliani constata, en efecte (1), que una obreta titulada *Ordo pascalis* es trobava al ms. Paris, Bibl. Nat., Nouv. Acq. lat. 2169, ff.2v-4v (s.IX), amb un *inc. Decemnouenalis subjecte hujus rotule cyclus*.

Posteriorment, en un altre treball (2), tornava sobre el tema indicant, a propòsit dels mss. *Escorialenses* d.I.1 i d.I.2 (respectivament, *codices Aemilianensis* i *Vigilanus seu Albeldensis*), que en ells, "después de algunas expresiones sobre la manera de reconocer la hora del día (*Versi Orelegium, sic*), comienza una colección de textos y *argumenta* de cómputo, acompañados de figuras. Es el *Ordo pascalis*, pequeña enciclopedia española de cómputo del siglo IX, que he reseñado en mi repertorio de los "Traité de comput du haut moyen âge", y del que conozco un segundo manuscrito en la Bibl. Nac. de París que procede del monasterio de Silos: Nouv. acq. lat. 2169, ff.

2v-4v" (donant a continuació un ampli *inc.*: *Incipit ordo pasclis (sic) siue canon subjecte rotulae ciclus non tantum humano est inuentus ingenio, quam diuino reuelatus spiritu, et apostolica, ut argunt, traditione relictus, atque a trecentis XVIII patribus in Niceno est concilio confirmatus...*) (3).

Pels estudis d'A. Cordoliani hem de deduir, doncs, que al ms. de Paris, ff.2v-4v (P, a partir d'ara), hi ha una obra de còmput eclesiàstic, "una col·lecció de textos i *argumenta*, petita enciclopèdia hispànica del s. IX", amb el títol d'*Ordo pascalis*, i que aquesta obra també es troba als mss. del Escorial "Emilianense" i "Albeldense" (respectivament E i A, a partir d'ara), ff.5v ss. a E i 7v ss. a A (4). Aquest és l'estat de les coses, fins ara, pel que fa a aquesta qüestió.

Nosaltres, en els darrers anys, hem treballat d'una manera força perseverant, entre d'altres coses, sobre mss. llatins de còmput eclesiàstic en escriptura visigòtica i dins del *corpus* d'aquests mss. fins ara coneguts i relacionats, també hem tocat en altres ocasions i per motius diferents, els mss. que Cordoliani cita en aquests estudis. En concret, hem treballat sobre el text de P als ff.5v-9v, en relació amb d'altres mss. de còmput visigòtics i insulars (5) i també ho hem fet sobre el mateix text de P, dins d'una més àmplia relació de mss. de còmput exclusivament visigòtics (6). Precisament en aquest darrer treball relacionàvem, per primera vegada d'una manera documentada, els textos de P i A/E. També ens hem preocupat per editar tots els textos dels mss. relacionats (7), però fins ara sembla que se'ns havia escapat que el text de P als ff.2v-4v, que ningú no ha editat mai encara i que nosaltres tampoc no havíem tingut en compte, es trobés també als mss. A/E, els quals sí hem editat ja. Podria semblar, doncs, que junt amb el text editat de A/E, el de P podia constituir-se en l'objecte de l'edició crítica, a partir dels tres mss., d'una de les poquíssimes obres de còmput eclesiàstic, "enciclopèdies", sobre mss. visigòtics, inconfusiblement unitària, no alterada d'una versió a l'altra i d'una certa longitud.

D'aquest cúmul d'observacions neix el nostre interès per intentar confirmar d'una manera documentada, és a dir, anant als mss., les afirmacions d'A. Cordoliani sobre l'obra *Ordo pascalis*. La revisió,

que no sabem *a priori* si ens portarà a corroborar les idees de l'estudiós francès o a rebatre-les, l'hem duta a terme a través dels punts següents, ineludibles al nostre entendre: a) breu introducció codicològica i paleogràfica als mss. motiu de l'estudi, per fixar-ne les principals dades, cara a b) fer una edició crítica del text de P, no realitzada mai fins ara, per tal de poder accedir a c) una anàlisi i comparació textual entre l'*Ordo pascalis* de P i els presumptes textos paral·lels d'A i E, ja editats. Tot això ens durà, o a la constatació de les afirmacions d'A.Cordoliani en el sentit que el text de P, A i E és el mateix i, per tant, que de les dues edicions que haurem efectuat per separat se'n pot deduir un text crític comú, o a la revisió d'aquestes idees en el sentit contrari, és a dir, que a pesar que hi ha un títol i un *inc.* comuns, no es tracta en el seu conjunt d'una mateixa obra, de la que es pugui dir que va sortir, tota ella, d'una mateixa ploma i de la qual se'n van copiar després *x* versions. Les conclusions hauran de recollir, doncs, com queda la qüestió després de la revisió que efectuarem en les pàgines següents.

2.- Breu descripció codicològica dels mss

El ms. P és un còdex en pergamí, de 385 ff., escrit a dues columnes i amb unes mesures de 360 x 280 mm. La seva escriptura és la minúscula visigòtica amb característiques pròpies de la segona meitat del segle IX (per exemple, la distinció entre *ti* i *tj*) (8). El ms. va ser escrit al monestir de Sant Sebastià de Silos, per encàrrec del seu abat Domènec, per un escriba anomenat *Ericonus* (9) i la còpia fou acabada el dia 24 d'agost de 1072, setze mesos abans que morís qui la va encarregar.

Els mss. A i E són força més coneguts que P i han estat estudiats extensament en molts dels seus aspectes (10).

A és un còdex en pergamí, de 426 ff., escrit a dues columnes i amb unes mesures de 455 x 325 mm. La seva escriptura és la visigòtica de la segona meitat del segle X (11), amb "trazos gráciles y de letras más

bien altas que anchas, con alzados que no tardaron en rematar en un breve trazo hacia la izquierda y con adopción de *tj* asibilado (12)." El ms. va ser escrit al monestir de San Martí d'Albelda (Logroño), per encàrrec del seu abat Maureli i el seu autor va ser Vigilà d'Albelda, amb qui van col·laborar *Sarracinus* i el seu company Garcia (13). Per altra banda, al f. 4r hom pot llegir *Ab Adam usque era TXIIIa in qua est editum opus huius codicis fiunt anni VICVIII*, la qual cosa vol dir que el ms. fou acabat l'any 976. Aquesta datació és confirmada per una poesia del f.408v, on s'indica que el ms. es va copiar a l'*Era milesima siue quarta decima*.

El ms. E és un altre còdex en pergamí, de 476 ff., escrit a dues columnes i amb unes mesures de 455 x 300 mm. La seva escriptura, també visigòtica, té les mateixes característiques que la d'A i pertany al darrer terç del segle X (14). El ms. va ser escrit al monestir de San Millán de la Cogolla (15) per un escriptor anomenat Velasco, acompanyat de dos Sisebuts (16). Pel que fa a la seva datació, el mateix ms. ens diu al f.453r que *in tempore horum regum atque regine (Urraca, Sancius, Ranemirus) perfectum est opus huius libri era TXXX*. Això indica l'any 992, però tal i com recullen J.Vives i A.Fàbrega (17), tot revisant aquesta datació a partir dels propis elements del ms., potser s'hauria de pensar en l'any 994 i no en el 992.

En algun dels nostres treballs anteriors (18) ja hem constatat, pel que fa als textos de còmput eclesiàstic d'aquests dos darrers mss., l'absoluta simetria textual que existeix entre ells (deixant de banda un "decàlage" de dos folis d'E respecte d'A que no afecten, però, el contingut), tot i que ja ho havien constatat, en referència a d'altres continguts dels còdexs, diversos autors abans que nosaltres. Aquesta semblança és la que ha portat, des de sempre, a postular que E és una còpia d'A en la major part del seu contingut.

D'altra banda, i com també ens sembla haver demostrat (19), existeix una clara relació entre alguns dels textos dels mss. A, E i P, que fa pensar en intercanvis d'informació entre els diferents centres on van ser escrits. El que caldrà comprovar en el present treball és si l'obra anomenada *Ordo pascalis* contribueix, com ja hem palesat que passava amb d'altres textos, a demostrar que A, E i P beuen en

ocasions d'unes mateixes fonts o es transmeten els textos dels uns als altres.

3.- Edició de l'Ordo pascalis a P

Com hem indicat amb anterioritat, ja havíem realitzat una edició crítica del text computístic d' A/E (20) on se suposa que hi ha l'obra *Ordo pascalis*, que també es troba al ms. P, ff.2v-4v, segons A. Cor-doliani. Com que ja disposem del text d'A/E, el que cal, a continuació, és editar el text de P per tal de poder fer una comparació i arribar a algun tipus de conclusió. Normalment, potser hom esperaria no trobar-se en aquestes pàgines l'edició d'aquest text, però hem decidit incloure-la, i no en posició poc rellevant, per la raó que es tracta d'un text inèdit. Aquest sol fet pot justificar, pensem, la presentació de l'edició.

Pel que fa a aquesta, el criteri fonamental és el de la màxima fidelitat possible al text original del ms. Així, per exemple, editem per *j* totes les *i* palatalitzades als textos en contacte amb l'oclusiva dental sorda *t* (la contraposició *ti/tj*). També hem respectat les abundants xifres romanes del text, editant-les sense resoldre abreviatures del tipus *XIIIIma* = *quattuordecima*. En canvi, i tenint en compte l'extraordinària reducció que pateix la grafia de les dates, ens hem decidit a desenvolupar les seves abreviatures en els casos sintàctics que ens indicava en cada moment el text. La única grafia regularitzada d'una manera sistemàtica ha estat la de l'oclusiva gutural aspirada, *x* al ms. = *ch* a l'edició.

Pel que fa a la presentació visual del text només hem d'indicar que marquem amb dues línies inclinades (/.../) el canvi de foli al ms. i amb una sola línia (/) el canvi de línia dins de la columna del foli.

(21) INCIPIT HORDO PASCALIS SIVE CANON SUB/IECTE ROTULE CYCLUS A SANCTIS PATRIBUS CONS/TITUTUS./

Decemnobennalis subiecte huius rotule cyclus non tantum humano est inuentus ingenio quam / diuino reuelatus spiritu et ab apostolica, ut aiunt, tradictione relictus adque (*sic*) a CCCXVIIIo patribus in niceno + da + <est> / concilio confirmatus. in quo XIIIle luna Ebreorum pascaliū sine quibus nullus ad dominicum possit pascha pertingere.//f.3r//

Quum numero dierum eorum mensuum in quibus eueniunt, per egyptiacum ueridicum adnotate sunt / conputum et ita sancto hordinante spiritu inmutabiliter suis est prefixis hordinibus institutus / ut usque ad finem mundi sine ullo in se reuolbatur errore. set quia ocurrentibus enbolismis IIIor eiusdem / cycli pascae ab imperitis conputatoribus dubitantur et per erroneum Latinum conputum conputantur / ab eis erronee. Pro eo quod non tunc XIIIle earundem pascharum luna sicut in isto cyclo sunt de ueritate / notate, set XV per erroneum Latinum ut supra diximus conputum eis uideantur occurrere.

Oportune / pro id lectorem placuit commonere ut in Ilo eiusdem cicli anno quando XXVI ponuntur ad lune cursum arum lunarum / numerus non per Latinis erroneis partibus quia nec a maioribus est permissus et per ciclis lunaribus et per ueridicis / Egyptiacis tradictionibus conputentur, quibus lune ipse non tunc XVe, sed XIIIle sicut in isto sunt / cyclo de ueritate notate, sine ullo conprobenetur errore. et sic per eandem XIIIla luna isto modo peraccedat / ad celebrandam dominicam pascham, id est, si fuerit die dominico XIIIla luna, non cum Iudeis in ipso dominico, set in alio die / dominico pascae domini celebretur misterium. si forte infra dies quotidianos eiusdem ebdomade, / id est IIa feria, IIIa feria, IIIIa feria, Va feria, VIa feria siue etjam die sabbato eiusdem ebdomade XIIIla occurrerit luna, in ipso statim super/ueniente dominico die XVa luna celebrabitur, sine dubio pascha nostra sicut semper antiquitus celebrata est. / et nec ante nec postea nisi ab Xlo kalendis aprilis usque ad VIIo kalendas maias aut uix semel in C annos euenire solet, ut beatus / Prosperus nos admonet episcopus propter temporis angustiam imminentis usque ad

VIIo kalendas maias domini celebretur sollemnitas, / a luna tantum XVa usque in XXIa et in huius cicli ordinem in nullo quisquam transcendere aut uiolare pressumat. / ne et imperitja denotetur de canonis illius sententja condemnetur, qui sub LXXVIIIo Ancioceno concilii / titulo adnotatur, ubi sic dicit: omnis qui ausus fuerit dissoluere difinetjonem (*sic*) sancti et magni concilii / quod apud Nicenam congregatum est sub presentja piissimi et uenerandi principis Constantini de / salutifera sollemnitate paschali excommunicandos et de ecclesia pellendos esse censemus. si tamen con/temtjosius aduersus eam que bene decreta sunt persteterint et equidem de laicis dicta sunt, si quis autem / eorum qui presunt ecclesiae aut episcopus, presbiter aut diaconus siue clericus, post hanc definitjonem temtaberit / ad subuersionem populorum et ecclesiarum preturbatjonem (*sic*) seorsum colligere et cum Iudeis uel aliter quam hic / institutum est pascha ausus fuerit celebrare, sanctam iam sinodus hunc alienorum ab ecclesia iudicabit. / Quod non solum sibi set et plurimis cause corruptjonis extiterit. nec solum a ministerio tales / remobet set etjam et illos qui post damnatjonem huius modi communicare temtaberit, / damnatos namque omni quoque extrinsecus honore priuari quem sancta regula et sacerdotjo depromeru<it>. / his etjam non dissimili a benereabile papa Leone apostolice prerule pronuntjatur cum dicit: contra / instituta canonum paternorum que ante longissime etatis annos in urbe Nicea specialibus sunt / fundata decretis nicil cuiquam audire conceditur, ita ut si quis diuersum aliquid uellit / decernere set potjus minuat quam illi corrumpat. que sicut oportet a cunctis ponti/ficibus intemerata serbentur, per uniuersas ecclesias tranquilla erit pax et firma concordia. / Et iterum in his omnibus in quid ecclesiasticis causis legibus obsequemur quod a pacifica obseruantja / omnium sacerdotum per CCCXVIIIo antestites spiritus sanctus instituit, ita ut etjam si multa plures aliut / quam illi instituere decernant, in nulla reuerentja sit abendo quidquid fuerit predicatorum cons/titutjonem diuersum.

Unde et sanctus Dionisius Alexandrine sedis episcopus dicit: sufficienter dehinc / cunctis indicitur, ne deinceps aliter a sanctis est institutum patribus sacratissimum pasce celebretur. // f.3v // Ideoque remota omni contemtjone sufficit hic subter positus circulus que a

sanctis est prefixo / hordine patribus institutus in omni mundi tempore custodiri ad superuenientjum pascarum / omnium ratjone.

ITEM ANNI COMUNES ET EMBOLISMI. / Si uis scire annos communes et embolismi, summe decemnobenalem ciclum, subtrae exinde / XIm, remanent VIIIo: duo communes, I embolismus, II communes, I embolismus, I communes, I embolismus. iterum redis ad XIm. / similiter pones II communes, I embolismus, II communes, I embolismus, II communes, I embolismus (*sic*), I communis et I embolismus. annus communis dicitur quando pascha / in martjo mense celebratur, annus communis abet dies CCCLIII. embolismus uero dicitur superadiectjo qui/a Grecus sermo est et quando pascha in aprile mense fit, tunc dicitur embolismus, id est superadiectjo. / annus embolismus abet dies CCCLXXXIII.

DE ANNO SOLARE. / Si uis scire annum solarem, ad annos incarnatjonis domini adicis semper I et partiris per XVIIIIm / partem. ita XVIII XLII, DCCLXLVIII, supersunt IIIor. IIIus annus est. solaris ipse est ciclus decemnobenalis.

ITEM DE ANNO LUNARE./ Si uis scire annum lunarem, de annos incarnatjonis domini subtrae II semper et partis per XVIIIa partem, / ut puta anni incarnatjonis domini DCCCI, tolle II, remanent DCCLXLVIII. hos partire per XVIIIa partem, / ut puta XVIIIus XLII, DCCLXLVIII, superest unus. I annus est lunaris.

INCIPIUNT ARGUMENTA. / Ut queras annos incarnatjonis domini, multiplica LII per XVam partem, ut puta XVes LII, DCCLXXX. / ad hos adice XII canonicos et fiunt DCCLXLII. adde indictjonis annum, ut puta VIIIum et fiunt DCCCI. ipsi sunt anni incarnatjonis domini.

ITEM. / Ut queras indictjonem, summe annos incarnatjonis domini, ut puta DCCCI. ad hos adice semper III, fiunt DCCCIII. / hos partiri per XVa partem. ita XVes LIII, [DCCCLXLV] <DCCLXLV> (22), supersunt VIII. nonus (*sic*) est indictjonis.

DE BISSEXTO. / Summe annos incarnatjonis domini, ut puta DCCCI. hos partire per IIIa partem. ita IIIer CC, DCCC, superest I.

/primus annus est post bissextum. quando nullus superfuerit, bissextus est.

PER SUMMAM MINOREM. / Summe anni qui sunt super DCC, illos qui sunt, ut puta CI, hos partire per IIIa partem. IIIer XXV, C. superest nihil, bissextus et si superfuerit, non est bissextus.

ITEM UT VENIAS FERIA QUE ANNUM DEDUCIT. /Ad annos incarnatjonis domini DCCCI adicis IIIam partem annorum ipsorum, ut puta CC et finiunt I, unus. hos partire VIIam partem. Ita VIIes C, DCC, remanent CCCI. VIIes XLII, CCLXLI, supersunt VII. ex his tolle I, / remanent VI, VIa feria deducit annum. quod si nullus remanserint, sabbato deducit annum, /si forte II, III uel IIII remanserint, ipsa feria deducit annum.

PER SUMMAM MINOREM, / Summe annos incarnatjonis domini qui sunt super DCC, ut puta CI, adicis IIIa partem, ut puta XXV, fiunt/ CXXVI. aut tolle I aut adice VI. si tollis I, remanent CXXV. hos partire per VIIa partem. / VIIes XVII, CXVIII, supersunt VI, VIa feria duducit annum.

ITEM QUOMODO ERAM PARTIES. / Si uis scire qualiter eram, parties de era que in presenti annum currit, ut puta DCCCXXXVIII, / demtos XXXVIII, remanent DCCCI, ipsi sunt anni encarnatjonis domini. ad hos adice III, fiunt DCCCIIII. / hos partire per XVa partem, ut puta XVes LIII, DCCLXLV, remanent VIII. VIIIus annus est indic/tjonis. reposita summa era DCCCXXXVIIIa, demtos DCCXXII, remanent CXVII. hos partire / per IIIa partem. ita IIIer XXVIII, CXVIa, remanent Is. primus annus est post bissextum. reposita summa / CXVII. ad hos adice XXVIIIIm, fiunt CXLVI. hos partire per VIIa partem, ut puta VIIes XX, CXL, remanent / VI. VIa feria deducit annum. quando uero nullus remanserit, sabbatum deducit annum. reposita // f.4r // summa era DCCCXXXVIIIa, demtos DCCXXI, remanent XVIII (23). hos partire per VIII partem. ita XVIIIes / seni, CXIII, remanent IIIor. IIIor annus est + ciclo solare et annus + lunare. hos multiplica per XIa partem, / ut puta XIes as, XI. ipsi sunt ad incarnatjonem. hoc tantum sollerter intuendum est ut quando annum / solare I + ciclum abueris, lunarem XVII, quando

solarem II, lunarem XVIII, quando solarem a II <III> (*sic*), lunarem XVIII, / quando solaris IIIor lunaris Imus, quia ciclus solaris IIIes annos precedet ciclum lunarem.

DE INITIO MUNDI. / Quo tempore initium mundi fuit uel quota luna uel quota era, ab VIII kalendis aprilis quod factum est item / mundi genesi, item docet dicens: duxit Deus lucem a tenebris et in VIIIo libro ecclesiastice refertur storie. / CCCXVIII episcopi ab VIII kalendis aprilis III addiderunt dies uti mundi diem inuenirent, quod XI kalendis aprilis IIIo quidem / diem facta sunt luminaria, sol, mane, luna, ad uesperum quod est XIIIa plena et inuenimus Christum / in XI kalendis aprilis comprehensum, in VIIIo resurrexisse.

Ayt enim Moyses mensis hic uobis initium erit in mensibus / anni, seniores ergo nostri definierunt ut nec ante XI kalendas aprilis nec post VIIIo kalendas maias dies sanctum pascha celebretur / et luna que nata fuerit ab VIII iduum martiarum usque in nonis aprilis initium primi mensis facere dixerunt / et ab XI kalendis aprilis usque in XIII kalendas maias, luna XIIIa erit sollicitus inquirenda. set quum iam CCCXVIII episcopi tractarent de sanctum pascha ut de Alaxandrine ecclesia epistolas ordinarent urbane ecclesie uicibus annis. / Teodosios imperator sanctum Teofilum episcopum Alaxandrine ecclesie suis litteris conrogabit ut ei circulum / paschalem per ordinem scriberet. iam primus Ipolitus Arabie episcopus temporibus Alaxandri imperatoris / primus conscripseret. post quem Eusebius Cesariensis cuius sanctus Teofilus computans usque ad CCCXXXVIII / annos et a primo anno consolatus sui usque ad centesimum calculans cum suis litteris reordinabit / et postea sanctus Cyrillus ipsius ecclesie episcopus uidens infinitam congeriem et propter fastidium cognoscendi aut pigritiam / describendi et propter falsos hereticorum LXXXIII circuli essent disseminati, meruit reuelante sibi / domino in LXLV annos istum circulum brebiare, qui per quinquies decem nobis reuertit ad caput et obserbandum / est ne in nonagesimo V anno fallamur initio.

RECAPITULATIO SUPRADICTORUM OPERUM. / Annus itaque abitus solis et mensuum explicatur tempora mutatorum uicibus reuoluntur. / mensis lune incremento est senique configitur. ebdo-

mada septenario numero terminatur. / dies et nox recusantjūm luminum ac tenebrarum alternis uicibus reparantur hora, motibus / quidam et momentis expletur. Γ <sic> ora diei kalendarum ianuarium adcrecit. bissextus autem a VI nonis / marcius usque in diem kalendarum ianuarium.

ITEM ARGUMENTUM PASCALEM. / Si nosse uis per singulos annos pasca Ebreorum, querere qualiter pasca ad Catholicorum rite peruenias, / computa ad die kalendas martias usque in duodecim kalendas aprilis et inuenies XXI. Adicies summan lune cursi que eo / anno occurrerit et de XI kalendis aprilis suppotabis usque uenies ad XLIII dies, ex his subtractis XXX, / remanent XIII. est ergo in illa die luna XIII pasca Embreorum (*sic*). quando uero ad lunae cursum maior summa adicitur, / perducis numerus usque ad LXXIII et subtractos LX, remanent XIII, qui faciunt luna XIII pasca Ebreorum anno XV° / Xnobenalis cicli. quando ad lunae cursum XXIII euenerint, sine ulla ambiguitate XII kalendis aprilis sic erit / Ebreorum pascha.

ITEM APC ΓPAMATYXA. / Eliphans uarrit. Leo rugit. Taurus mugit. Capra micit. Obis ualat. / Anser glancit. Gallina glacit (24).

4.- Comparació textual entre P i A/E

Després d'haver realitzat l'edició del text de l'obra *Ordo pascalis*, continguda als ff. 2v-4r de P (parlem ja de f.4r perquè, encara que no hem efectuat cap comparació amb A/E, hem pogut comprovar que el suposat text complet de l'*Ordo pascalis* acabava, en P, al f.4r i que al f.4v començava un petit text diferent), tenim ja a la nostra disposició el material necessari per efectuar el darrer pas de la línia de treball que ens havíem plantejat a l'iniciar aquestes pàgines, és a dir, tenim les edicions dels textos de tots tres mss., P, A i E, en els ff. que ara ens interessen, per tal d'efectuar-ne una comparació textual. Encara que els dos mss. del Escorial són més antics que el de Paris, hem preferit prendre com a primera referència el text d'aquest darrer, doncs va ser

en ell on A. Cordoliani va detectar l'*Ordo pascalis*, per localitzar-lo més endavant en els mss. A/E. El sistema que hem seguit és el més senzill: hem subdividit allò que teòricament és una obra de còmput unitària en P, en els diferents textos i *argumenta* que la componen, destacant-ne només els seus *inc.* i *expl.* i numerant-los seguint el seu ordre d'aparició al ms. de Paris. Posteriorment, hem intentat localitzar en el ms. A, ff. 7v ss. (prenem només com a referència el text i ff. d'A perquè és el ms. més antic entre A i E i perquè E n'és una còpia literal), els diferents textos computístics de P.

Aquesta localització ens dirà, finalment, si en efecte, tot el text de P, ff.2v-4r, és a A/E (Cordoliani tindria raó i ens trobaríem davant d'un dels pocs exemples d'una obreta de còmput eclesiàstic escrita en diferents mss. visigòtics) i en el cas que no hi sigui tot, quines diferències i en quina quantitat hi ha (hauríem revisat, en aquest cas a partir del testimoni directe dels mss., les opinions de l'estudiós francès).

Hem d'indicar només que els *inc.* i *expl.* que confeccionem pels nostres treballs amb textos de còmput eclesiàstic són més extensos que els que estem acostumats a veure als repertoris tradicionals perquè, normalment, els petits textos computístics comencen de manera mol semblant, si no idèntica (pensem sobretot en els *argumenta paschalia*), i si no oferíssim un *inc.* i *expl.* una mica llargs, les possibilitats d'identificació posterior disminuirien sensiblement.

1. P, ff.2v-3v, *inc.* Decemnobennalis subiecte huius rotule cyclus non tantum humano est inuentus ingenio quam diuino reuelatus spiritu... *expl.* circulus que a sanctis est prefixo hordine patribus institutus in omni mundi tempore custodiri ad superuenientjum pascarum omnium ratjone.

Aquest text es troba al ms. A, ff.7v-8r, *inc.* Decemnobenalis subiecte rotule ciclus non tantum humano est inuentus ingenio quam diuino reuelatus spiritu... *expl.* circulus qui a sanctis est prefixo ordine patribus institutus in omni mundi tempore custodiri ad superuenientjum pascharum ratjonem.

2. P, f.3v, *inc.* Item anni comunes et embolismi. Si uis scire annos communes et embolismi, summe decemnobenalem ciclum, subtrae

exinde XIm... *expl.* tunc dicitur embolismus, id est superadiectio.
annus embolismus abet dies CCCLXXXIII.

Aquest text no es troba a A/E.

3. P, f.3v, *inc.* De anno solare. Si uis scire annum solarem, ad annos incarnationis domini adicis semper I... *expl.* IIIus annus est. solaris ipse est ciclus decemnobenalis.

Aquest text no es troba a A/E. Cal matitzar, però, aquesta observació: la major part de mss. medievals tenen allò que anomenem *argumenta* de còmput eclesiàstic, és a dir, petites "receptes" que serveixen per calcular ràpidament els elements més senzills d'un calendari mòbil. Alguns mss., fins i tot (aquells més específicament dedicats al còmput), tenen diverses versions d'un mateix *argumentum*. Aquest fet, unit a què tots solen fer servir els mateixos elements per calcular un mateix concepte, fa que ens sembli que sempre trobem els mateixos textos, repetits constantment. Per exemple, per calcular l'any bissest tots fan servir el mateix procediment numèric o, com en aquest cas, per calcular l'any del cicle solar de 19 anys. Dins d'aquesta atmosfera d'uniformitat textual, només podem estar segurs que un ms. ha copiat *argumenta* o textos de còmput eclesiàstic d'un altre quan el paral·lelisme és gairebé absolut en vocabulari, sintaxi i procediment numèric. És, doncs, des d'aquest punt de vista que, a pesar que els mss. A/E tinguin *argumenta* per calcular l'any del cicle solar de 19 anys (A, f.10r, 1a col., *inc.* *De anno decennobennalis circuli solaris quotus sit. Si uis scire quotus annus sit circuli decennobennalis solaris, summe annos incarnationis... expl. hos habebis in ciclo quod est annus solaris.*), podem dir que l'*argumentum* de P no és a A/E. Serveixi aquesta breu reflexió pels *argum.* que citarem a continuació.

4. P, f.3v, *inc.* Item de anno lunare. Si uis scire annum lunarem, de annos incarnationis domini subtrae II semper...*expl.* DCCLXLVIII, superest unus. I annus est lunaris.

Aquest text no es troba a A/E.

5. P, f.3v, *inc.* Incipiunt argumenta. Ut queras annos incarnationis domini. multiplica LII per XVam partem... *expl.* et fiunt DCCCI. ipsi sunt anni incarnationis domini.

Aquest text no es troba a A/E.

6. P, f.3v, *inc.* Item. Ut queras indictjonem, summe annos incarnatjonis domini, ut puta DCCCI. ad hos adice... *expl.* DCCLXLV, supersunt VIII. nonus est indictjonis.

Aquest text no es troba a A/E.

7. P, f.3v, *inc.* De Bissexto. Summe annos incarnatjonis domini, ut puta DCCCI. hos partire per... *expl.* quando nullus superfuerit, bissextus est.

Aquest text no es troba a A/E.

8. P, f.3v, *inc.* Per summam minorem. Summe anni qui sunt super DCC... *expl.* et si superfuerit, non est bissextus.

Aquest text no es troba a A/E.

9. P, f.3v, *inc.* Item ut uenias feria que annum deducit. Ad annos incarnatjonis domini DCCCI adicis IIIam partem annorum... *expl.* si forte II, III uel IIII remanserint, ipsa feria deducit annum.

Aquest text no es troba a A/E.

10. P, f.3v, *inc.* Per summam minorem. Summe annos incarnatjonis domini qui sunt super DCC, ut puta CI... *expl.* hos partire per VIIa partem. VIIes XVII, CXVIII, supersunt VI. VIa feria deducit annum.

Aquest text no es troba a A/E.

11. P, ff.3v-4r, *inc.* Item quomodo eram parties. Si uis scire qualiter eram, parties de era que in presenti annum currit... *expl.* quando solaris IIIor lunaris Imus, quia ciclus solaris IIIes annos precedet ciclum lunarem.

Aquest text no es troba a A/E.

12. P, f.4r, *inc.* De initio mundi. Quo tempore initjum mundi fuit uel quota luna uel quota era, ab VIII kalendis aprilis...*expl.* qui per quinquies decem nobies reuertit ad caput et obserbandum est ne in nonagesimo V anno fallamur initjo.

Aquest text, una mica diferent dels que l'han precedit perquè no ofereix *argumenta* de càlcul sinó l'explicació sobre la creació del món basada en la lectura de la Bíblia, té un paral·lel, en la seva part inicial i de font bíblica, en A/E, però és un paral·lelisme basat en la coincidència de fonts i no en la còpia d'un ms. a l'altre. En tota la seva extensió, hem de dir que el text de P no es troba a A/E (el text d'aquests dos mss. comença al f.13v d'A, *inc. De initio mundi. interrogatio. Quo tempore initium mundi fuit uel bissextus seu era. Responsio...*).

13. P, f.4r, *inc.* Recapitulatio supradictorum operum. Annus itaque abitus solis et mensuum explicatur... *expl.* bissextus autem a VI nonis marcius usque in diem kalendarum ianuarium.

Aquest text no es troba a A/E.

14. P, f.4r, *inc.* Item argumentum pascalem. Si nosse uis per singulos annos pasca Ebreorum, querere qualiter pasca...quando ad lunae cursum XXIII euenerint, sine ulla ambiguitate XII kalendis aprilis sic erit Ebreorum pascha.

Aquest text no es troba a A/E.

15. P, f.4r, *inc.* ITEM APC ΓPAMATYXA. Eliphans uarrit. Leo rugit...

Aquest brevíssim, text, fora ja del contingut computístic, no és tampoc a A/E.

Al ms. P, a partir del f.4r i fins al f.5v, hi ha un, per a nosaltres, nou text que no s'ha d'incloure dins de la comparació que hem efectuat sota l'esfera de l'obra *Ordo pascalis* en P, A i E. Tot i que el seu contingut també és computístic, l'escriptor del ms. ha volgut diferenciar els dos textos, iniciant aquest darrer amb un *inc.* prou clar. Encara que *stricto sensu* s'aparti una mica de la línia que segueixen aquestes pàgines, és important tornar a remarcar que ocupa un espai en el ms. (el f.4v) que A. Cordoliani havia anunciat com ocupat per l'obreta que ara revisem.

5. Conclusions.

La comparació textual que hem dut a terme en l'apartat anterior ofereix un clar panorama sobre l'obra que es coneixia com a *Ordo pascalis* a P, A i E. De tots els textos en què hem pogut subdividir el ms. de referència (P), només un (el n.1) es troba també a A/E. La resta (nos. 2 a 15) no han pogut ser localitzats en els dos mss. de comparació. Quina conclusió podem extreure d'aquest fet? Doncs la única possible seria que l'obra de còmput eclesiàstic titulada *Ordo pascalis*, que A. Cordoliani havia localitzat a P, ff. 2v-4v, i a A, ff.7v ss. (E, ff.5v ss.), s'hauria de localitzar, d'una manera molt més reduïda que la proposada fins ara, als ff.2v-3v de P i 7v-8r d'A (E, ff.5v-6r) perquè, clarament, la resta de contingut que suposàvem també comú, no existeix com a tal en els mss.

És evident, doncs, que hi ha una part de contingut comú, que respon a un mateix *inc.*, en P, A i E i que mereix, si més no, que li dediquem un apartat específic de variants per tal de veure si hi ha pocs o molts canvis entre els textos de les dues còpies (això ho oferirem en un apèndix 2). Però una altra cosa, i ben diferent, és pensar si hom pot considerar aquest petit i puntual text (pensem sobretot en el seu contingut) com una obra visigòtica de còmput eclesiàstic, amb prou entitat com per ser inventariada i catalogada com a "petita enciclopèdia hispànica de còmput". Nosaltres pensem que no. A. Cordoliani ho va fer en el seu moment, però amb un clar excés de generositat en les seves apreciacions que nosaltres hem intentat matitzar en aquest treball, demostrant a partir dels mss. que, en efecte, hi ha un petit text comú a P, A i E, amb uns mateixos *inc.* i *expl.*, però que també hi ha una bona part de textos que eren inclosos dins d'aquest *Ordo pascalis* i que no haurien d'haver-ho estat perquè no es troben a tots tres mss., i que hi ha, a més, un altre text nou, que tampoc no es pot incloure en el que seria aquesta obra, que Cordoliani havia passat per alt i que nosaltres hem intentat donar a conèixer en aquestes pàgines.

Per acabar, i tornant breument al text comú que, des del punt de vista de la transmissió del coneixement en l'època en què van ser

escrits els mss. i de relació entre els *scriptoria*, és el més interessant per nosaltres, cal destacar-ne la naturalesa del seu origen. Si tenim en compte el seu *inc.*, sembla que el text va ser confeccionat per explicar, a través de testimonis d'autoritat, l'origen del cicle de 19 anys i la validesa dels postulats teòrics pasquals emesos pel Concili de Nicea i això, en principi, per una raó ben senzilla: el començament del text era el complement escrit d'alguna roda o cicle de 19 anys dibuixat al ms. I en efecte, si revisem el ms. P, comprovarem com la major part del f.2v està ocupada per una gran roda amb la inscripció *Rotulam decemnobennalis cicli*, roda a la qual fa referència l'inici del text quan diu *Decemnobennalis subiecte huius rotule cyclus*. La sorpresa ve quan comprovem que els mss. A/E no tenen cap roda del cicle de 19 anys encapçalant el f.7v (5v): el ms. A té sis petites rodes: dues d'*horologia* pels mesos de març-octubre, gener-desembre i febrer-novembre i pels d'abril-setembre, maig-agost i juny-juliol, i quatre per marcar les hores d'insolació dels quatre dies en què cauen els solsticis d'estiu i hivern i els equinoccis de tardor i primavera.

Es podria pensar en algun error o oblit dels escribes d'A/E (mai en incapacitat per dibuixar perquè la demostren amb freqüència, sobretot els d'A), però el problema ve pel fet que P és més recent que A/E i en teoria hauria d'haver copiat d'ells el text comú (no coneixem altres possibles testimonis). D'on copia P la roda, si no és d'A/E? La roda ens demostra que P no ha pogut copiar el seu text d'A/E perquè, a pesar que tots tres fan referència explícita a ella, només P la té; demostra, doncs, que A/E, per una banda (i abans que P) i P, per l'altra, van copiar el mateix text d'una font anterior i comuna a tots ells: A/E no van copiar la roda, però P sí ho va fer. Podem deduir, doncs, pensant en aquest breu text anomenat *Ordo pascalis*, però probablement pensant també en d'altres textos de còmput presents en tots tres mss., que P no va beure directament d'A/E, sinó que ho va fer d'una font en la que també havien begut amb anterioritat els mss. del Escorial.

Heus ací, doncs, les conclusions d'aquestes pàgines que potser hauran pogut oferir una mica més de llum sobre l'obra titulada *Ordo pascalis* i també sobre les relacions concretes entre els mss. A/E i P.

Ms. P, f. 2v.

APÈNDIX 1

EDICIÓ DEL TEXT DE P, ff.4v-5v

//f.4v// IN NOMINE DOMINI INCIPIT RATIO PASCHALIS./

Luna qui martjo mense nata fuerit ante VIIIo idus martii non facit pascha nec Ebreorum / nec Christianurum, neque post nonis aprilis nata fuerit nisi tantum de ipso VIIIo idibus martii usque in nonas aprilis, / luna que infra istos XXVIII dies nata fuerit sine ulla ambiguitate facit pascha tam Ebreorum / quam Christianorum. De duodecimo kalendis aprilis usque in XIIIo kalendas maias infra istos XXVIII dies fiet pascha Ebreorum, / similiter et nostra. De XIo kalendis aprilis usque in VII kalendas maias infra istos XXXIIIs dies fiet pascha Chistianorum. /

Annus habet dies CCCLXV et quadrantem. luna in anno dies CCCLIII. reliquid uero dies XI qui non lucent, / ipsi sunt qui ad lune cursum adduntur, uero in ratjone bissexti est que per IIIor annos facit / diem unum et ipse bissextus dicitur et ipse bissextus transitur XI kalendis aprilis. ratjo uero / quomodo transitur ipse bissextus agnosce: tolle de era maiore que currit in presenti / anno XXXVIIIo annos. reliqui uero qui remanserint anni, partire hos per IIIa partem iubemus. / si superfuerit I aut II uel III, non enim in ipso anno bissextus est, si uero nil fuerit, in ipso anno / bissextus est. era de aduentu domini mutatur VIII kalendis ianuariis in ipso natale, maior uero / era mutatur kalendis ianuariis ad lune cursum, III nonis ianuariis, mutatur kalendis martiis.

Ad egyptiacum uero conpotum. / Paschas uero communes dies abet CCCLIII, embolismares uero / dies CCCLXXXIII^{or}. ad lune cursum in prima pascha adde VIII°. ad lune cursum usque in XVIII° / anno adde XI. incipiente autem XX anno, III nonis ianuariis de kaput, VIII reincipe et nullo modo / errorem patjeris in paschali circulo. quod si uolueris perseuerare numerum XX° anno, addere VII, / id est ad XXVI, addere XI, fient XXXVII. tolle XXX, remanent VII. si uolueris ipsos addere ad lune cursum, / errorem patjeris in pascha tam luna Ebreorum quam nostra. sed ut supra diximus, incipiente XX° anno / non addas VII, sed adde VIII et nullo modo reprensiorem abebis. quod si aliquis te repre/endere uoluerit, non ei adquiescas. tricesima autem luna mediam te abere minuendis medie/tatem crescentis et inde dicitur XXX que et I que caulantjum nullus ignorat / talis uideri diluculo XXVIII, qualis post Ile ad uesperum, I. tricesima autem luna omnino uideri / non potest, que ad ultimum finem medio ipso die XXX consummitur solique coniungitur. / Eodemque momento renascitur paulatim ab eo recedens et per reliqua ipsius dies XXX, XXX primi / partem usque in alia die que prima dicitur, crescens post solis occubitu, si cui uidetur quemad/modum dixi ante Ile, XXVIII diluculo cernebatur. qualis est ergo cecitas et dementjum / amentja, ut cum uideri non possit XXX et dicent ut uideatur ad huc deficiens et dicitur Ia. / sicut enim pro XXX, II et pro Ia, IIIa uocant, sic pro XIIIa, quinta decimam. nam et pro XXIa / dicere conpelluntur XXIIIa, sicut et illius prauitatem qui dicitur bissexti dies inuenisse / et lune cursum abtasse, ut per hanc fallaciam diabolus inter ipsa fidei sacramenta / occupet animas christianas.

Hoc idem summo et insuperauile ponet exemplo. / quod saluator noster luna XIII°, Va feria, pascha cum discipulis manducauit et ut semper fieret ita imperabit. / quo die sicut enim eum traditur, celebratur luna XIIIa, XVa passum, inter XVIa et XVIIa / resurrexit. ea uidelicet luna que nullus interiectibus tenebrescit etjam secundum // f.5r // supputatonem uulgi solis lumine diluculo sociatur.

ITEM ALIUM ARGUMENTUM. / Si uis scire argumentum pro lune remobendum errorem, quando lunae cursu maior summa fuerit, / ut puta XXX, XXV, XXVIII, XXVI (*sic*) et luna in pascha Ebreo-

rum XV inoccurret, dum reposueris summa / quam per VIIem partem partjeris et adicieris ad lunae cursum quos in presentja + nno + abes et fuerint / CXXXa et III. ex is tolle I canonico et remanent CXXXallo. hos partire per XXXa partem. / ita IIIer XXXa, CXX, supersunt XII, IIIIs, II pl + et luna XIII paschae Ebreorum. illut tamen / ut diligenter obserbes, quisquis ille es calculator, moneo ut quottjens errore XXa, Ia in pascha / domini pronuntjabis.

ITEM ALIUM AEGYPTIORUM. / Si uis scire argumentum alium Egyptjorum pro luna remobendum errorem quando in pascha Ebreorum XVa uenerit, / summe ad lunae cursum secundum Egyptjos anni ipsius, ut puta XVIIIm. ad hos adice a septembre mense quod / apud Egyptjos sortjuntur, usque ad martjum, VII mensibus et a kalendis aprilis computabis per ordinem usque in diem / pasce XIII kalendis maii et fiunt XLII. ad hos adice IIos canonicos et fiunt XLIII. ex his tolle XXX, remanent / XIII. ipsa luna occurrit absque duuitatjone in pascha Ebreorum.

ITEM ALIUM. / Si uis scire quando summa maior fuerit ad lunae cursum XV, XVI, XVIII uel XXX et per inopia Latini sermonis / luna XVa in pascha Ebreorum per errorem occurrerit, argumentum Ebraycum a sanctis patribus institutum ad sumendum errorem, / summe ut puta ad lunae cursum XV et super hos adicis martjum pro I et a Kalendis aprilis computabis per singulos dies usque quo / uenias ad XLIII ex quibus demtis XXX, remanent XIIIIm et sine ambiguitate ipsa pascha Ebreorum in ipsa luna XIIIa / pronuntjabis. Instituerunt tamen hos argumentos sancti patres Alexandrini Teofilus, Cyrillus summus / ex patribus et beatus Leo papa Romanus.

DE ANNO SEPTI ΘODII. / Si uis scire annum septiθodii, summe annos incarnatjonis domini, ut puta DCCCI. hos partire / per VIIa partem. ita VIIes C, DCC, supersunt CI hos partire per IIIa partem, ut puta IIIer XXV, C, remanent I. / primus annus est post bissextum. ad hos adice ipsos XXV, fiunt CXXVI. adice semper III canonicos et fiunt CXXX. / hos partire VIIa partem, ut puta VIIes XVIII, CXXVI, supersunt III. quartus annus est septiθodii. / adice unum canonicum et fiunt V. adice kalendas ianuarias et feria VI, Va feria

deducit annum. sic et reliquos dies / queris ad kalendas ianuarias usque ubi uolueris, ut puta idus aprilis, dies CIII. ad hos adice IIIIm annum septiθodii, / cum eosdem adiunctos et fiunt CVII. adice I canonicum et fiunt CVIII. hos partire per VII partem. / ita VII XV, CV, supersunt IIIs. IIIa feria est. isto modo diem quem uolueris inuenies.

ITEM ALIUM. / Si uis scire alium argumentum pascalem a preterito anno die quo fuit luna XIIIa astjuenti (*sic*), / computa quousque uenias ad dies XVIII et ibi inuenies luna XIIIa. hoc tantum custodies in primo anno/ cicli decemnobennalem quanto sunt VIIIo ad lunae cursum, non de sequenti die, sed de ipso quo luna XIIIa / fuerit, usque ad XVIII computauis et sine errorem pascham Ebreorum repperies. Mox ueneris computando / usque ad XIIIo kalendas maias, iterum redis ad XIIIo kalendas aprilis et infra usque XVIIIo.

ITEM ALIUM. / Si uis scire argumentum alium pascale quando summa minorem abueris, ab uno usque ad XXIII, / ab idibus aprilis retrore (*sic*) dies quousque ipsum numerum lunae cursum anni ipsius impleas et sequenti die luna XIII / inuenies. si uero summa maior fuerit, a XXV usque ad XXX, ab idibus maii retroredis subpotando usque ad / numerum quem in eodem anno abes ad lunae cursum II et super ipsos duos ad huc retro tollendos subtraes et in / sequenti die pasca Ebreorum repperies.

DE PASCA NOSTRA ABSQUE PASCA EBREORUM. // f.5v //

Si uis scire qualiter pasca domini, perquiras absque pasca Ebreorum quando ad lunae cursum summa maiorem abueris, / ubi usque XXIII. ad hos adice semper XVIIIm canonicos et a feria que in presenti anno annum deducit a quarto die, / super ipsos incipies per ordinem computare, ut puta Ia feria, IIa feria, quousque uenias super XLI, IIa uel IIIa / et ubi diem dominicum inueneris infra L. deinde iterum pones hos qui ad lunae cursum ipso anno ponuntur. / cum eosdem canonicos XVII, super ipsos incipis ab XI kalendis aprilis per ordinem computare quousque ipsum / numerum super XL, infra L, ubi diem dominicum inueneris, impleas et ibi computabis et absque errorem, pascha domini inuenies. quando uero ad lunae cursum maior

summa fuerit, id est XXV, [XXV] <XXVI>, XXVIII uel XXX, isto modo super / LXX, infra LXXX, computabis et absque ambiguitate pasca domini reperies.

DE PASCA EBREORUM. / Si uis scire qualiter pasca Ebreorum, perquiras quando minor summa fuerit, a lunae cursu ab I usque ad XXIII. ad hos / adice semper XXI canonicos, super ipsos quos in presenti anno ad lunae cursum abueris et incipis ab XII kalendis aprilis computare / per ordine quousque uenias ad XLIII et ibi computabis et luna XIIIa in pasca Ebreorum sine errore nuntjabis. / quando uero ad lunae cursum maior summa fuerit, id est XXV, XXVI uel XXXa, ad istum modo usque / LXXXIII ibis et ibi computabis et sicut iam dictum est, pasca Ebreorum sine dubitatjone pronuntjabis.

APÈNDIX 2

APARTAT DE VARIANTS ENTRE EL TEXT *ORDO* *PASCALIS* A P I A/E

- * P, f.2v, Incipit *hordo* pascalis siue canon *subiecte* rotule *cyclus* // A, f.7v, Incipit *ordo* pascalis siue canon *subjecte* rotule *cyclus*.
- * P, f.2v, *subiecte huius* rotule *cyclus* // A, f.7v, *subiecte* rotule *cyclus*.
- * P, 2fv, et *ab* apostolica, ut *aiunt*, *tradictjone* // A, f.7v, et apostolica, ut *ayunt*, *traditjone*.
- * P, f.2v, *adque* a CCCXVIIIo // A, f.7v, *atque* a trecentis XVIII.
- * P, f.2v, *luna Ebreorum* pascalium // A, f.7v, *Hebreorum* pascalium *lune*.
- * P, f.3r, *quum* numero dierum // A, f.7v, *cum* numero dierum.
- * P, f.3r, et ita sancto hordinate // A, f.7v, et ita *a* sancto *ordinate*.
- * P, f.3r, *hordinibus institutus* ut // A, f.7v, P, *ordinibus institutus* *et*.
- * P, f.3r, *occurrentibus enbolismis IIIIor* // A, f.7v, *occurrentibus embolismis quattuor*.
- * P, f.3r, *cycli pascae* ab *imperitis* // A, f.7v, *cicli pascae* ab *inperitis*.
- * P, f.3r, pascharum *luna* sicut in isto *cyclo* // A, f.7v, pascharum *lune* sicut in isto *ciclo*.

- * P, f.3r, per erroneum *Latinum* ut supra diximus // A, f.7v, per erroneum ut supra diximus *Latinum*.
- * P, f.3r, placuit *commonere* ut in *IIIo* / A, f.7v, placuit *commonere* ut in *tertjo*.
- * P, f.3r, cursum *arum* lunarum // A, f.7v, cursum *harum* lunarum.
- * P, f.3r, non per *Latinis erroneis partibus* // A, f.7v, non per *Latinas erroneas partes*.
- * P, f.3r, a *maioribus* est *permissus* // A, f.7v, a *maioris* est *permissum*.
- * P, f.3r, et per *ciclis lunaribus* et per *ueridicis Egyptjacis tradictjonibus* // A, f.7v, sed per *ciclos lunares* et per *ueridicas Egyptjacas traditjones*.
- * P, f.3r, sine ullo *conprobenitur* // A, f.7v, sine ullo *conprouentur*.
- * P, f.3r, dominico *paschae* domini // A, f.7v, dominico *pascae* domini.
- * P, f.3r, superueniente *dominico die XVa* luna celebrabitur, sine // A, f.7v, superueniente *die dominico XVa* luna, sine.
- * P, f.3r, antiquitus celebrata *est* et // A, f.7v, antiquitus celebrata et.
- * P, f.3r, nisi ab *XVIo* // A, f.7v, nisi ab *undecimo*.
- * P, f.3r, usque ad *VIIo* kalendas // A, f.8r, usque ad *VIII* kalendas.
- * P, f.3r, semel in *C* // A, f.8r, semel in *centum*.
- * P, f.3r, temporis *angustiam imminentis* // A, f.8r, temporis *imminentis angustiam*.
- * P, f.3r, *domini* celebretur sollemnitas // A, f.8r, *dominice* celebretur sollemnitas.
- * P, f.3r, et in huius cicli // et huius cicli.
- * P, f.3r, *pressumat*. ne et *imperitja* denotetur *de* // A, f.8r, *pressumat*. ne et *inperitja* denotetur *et*.

- * P, f.3r, *LXXVIII*o Ancioceno concilii titulo *adnotatur* // A, f.8r, *septuagesimonono* Ancioceno concilii titulo *adnotetur*.
- * P, f.3r, *dissoluere difinetjonen* // A, f.8r, *dissolbere definitjonem*.
- * P, f.3r, *apud Nicenam* // A, f.8r, *apud Niceam*.
- * P, f.3r, *sollemnitate paschali* // A, f.8r, *sollemnitate pascali*.
- * P, f.3r, *aduersus eam* que // A, f.8r, *aduersus ea* que.
- * P, f.3r, *episcopus, presbiter* // A, f.8r, *episcopus aut presbiter*.
- * P, f.3r, *definitjonem temptaberit* // A, f.8r, *definitjonem temptauerit*
- * P, f.3r, *institutum est pascha ausus* // A, f.8r, *instituta est pascha usus*.
- * P, f.3r, *sanctam* iam sinodus hunc *alienorum* ab eclesia *iudicabit* // A, f.8r, *sancta* iam sinodus hunc *alienum* ab eclesia *iudicauit*.
- * P, f.3r, *cause* corruptjonis extiterit // A, f.8r, *causam* corruptjonis *ac perturbationis* extiterit.
- * P, f.3r, *comunicare temptaberit* // A, f.8r, *comunicare temptauerint*.
- * P, f.3r, *omni* quoque extrinsecus honore *priuari* quem sancta // A, f.8r, *omnes* quoque extrinsecus honore *pribari* quem *a* sancta.
- * P, f.3r, *a venerabile* papa // A, f.8r, *a uenerabile* papa.
- * P, f.3r, *cum* dicit // A, f.8r, *quum* dicit.
- * P, f.3r, *nicil* cuiquam *audire* // A, f.8r, *nicil* cuiquam *audere*.
- * P, f.3r, *uellit* decernere *set* potjus *minuat* quam *illi* *corrumpat* // A, f.8r, *uellet* decernere *se* potjus *minute* quam *illa* *conrumpat*.
- * P, f.3r, *eclesiasticis* causis legibus obsequemur *quod a pacifica obseruantja* // A, f.8r, *eclesiasticus* causis legibus obsequemur *quas ad pacificam obseruantjam*.
- * P, f.3r, *per CCCXVIII*o // A, f.8r, *per trecentos decem et VIII*o.
- * P, f.3r, *si multa plures* // A, f.8r, *simul ad*.

- * P, f.3r, in nulla *reuerentja* sit *abendo quidquid* fuerit predicatorum // A, f.8r, in nulla *referentja* sit *habendum quicquid* fuerit a predicatorum.
- * P, f.3r, *constitutjonem* diuersum // A, f.8r, *constitutjone* diuersum.
- * P, f.3r, aliter a sanctis // A, f.8r, aliter *quam* a sanctis.
- * P, f.3r, *pascecelebretur* // A, f.8r *pasche* celebretur.
- * P, f.3v, *que* a sanctis // A, f.8r, *qui* a sanctis.
- * P, f.3v, superuenientjum *pascarum omnim ratjone* // A, f.8r, superuenientjum *pascharum ratjonem*.

NOTES A L'ARTICLE

EL TRACTAT *ORDO PASCALIS* ALS MSS D.I.1 I D.I.2 DE LA BIBLIOTECA DEL ESCORIAL I NAL, 2169 DE LA BIBL. NAT. DE PARIS

Joan Gómez Pallarès

1. Vid. "Les traités de comput du haut moyen âge (526-1003)", *Archivum Latinitatis Medii Aevi*, XVII (1942), pp.51-72, en concret, el nº de referència LXIV (p.65).
2. "Los textos y figuras de cómputo de los códices *Aemilianensis* y *Vigilanus* de la Biblioteca del Escorial y el *Tratado del cómputo* de Rodríguez Campomanes", *Revista Bibliográfica y Documental*, 5 (1951), pp. 117-152.
3. Cf. art. cit. en nota anterior, p.126.
4. Encara que aquest aspecte cal comentar-lo més endavant, és sabut pels coneixedors d'aquests dos importants mss. visigòtics que E és una còpia d'A. Per tant, a partir d'ara només donarem com a referència la foliació d'A, sempre, però, en el benentès que al·ludim al contingut de tots dos mss.
5. Vid. *Estudis sobre el Computus Cottonianus*, 2 vols., Bellaterra, Servei de Publicacions de la UAB, 1987.
6. Vid. "Sobre manuscritos latinos de cómputo en escritura visigótica", *Hispania Sacra*, 39 (1987), pp. 25-48, i "El cómputo eclesiástico en la España de la escritura visigótica a través de sus manuscritos y textos", a *Actas del I Simposio de Latín Cristiano de la Fundación Pastor y Una Voce*, Madrid, 1987.
7. Ho hem fet a "Los textos de cómputo de los mss. París Bibliothèque Nationale, NAL 2169 y León, Archivo de la Catedral, nº 8: una edición", *Analecta Sacra Tarraconensia*, 61-62 (1988-1989), pp. 373-410, i a "Textos de cómputo eclesiástico en los códices Albeldense y Emilianense de la Biblioteca del Escorial", *Hispania Sacra*, 41 (1989), pp. 11-34.

8. El ms. està catalogat amb el nº 138 a l'article d'A. Millares Carlo, "Manuscriptos visigóticos", *Hispania Sacra*, 14 (1961), pp.337-444 i amb el nº 261 al *Repertorio I. Códices visigóticos del Tratado de Paleografía Española*, Madrid, 1983, del mateix autor.
9. Així consta al f.21v del ms., on llegim *Ericoni presuiteri indigni memento*.
10. Per veure una àmplia relació bibliogràfica d'A i E. però també de P, es pot consultar el nostre article "Sobre mss. latinos ...", citat en nota 6, especialment en les seves notes 10, 24 i 27.
11. Cf. A. Millares Carlo, "Mss. visigóticos", ..., nº 22 i *idem*, *Tratado de ... Repertorio I*, nº 48.
12. Cf. A. Millares Carlo, *Tratado de ...*, p.136.
13. Això és el que es pot llegir al f.428r: *Sarracinus socius. Vigila scribe. Garsea discipulus* i al marge *Vigila scribe cum sodale Sarracino presbitero pariterque cum Garsea discipulo suo edidit hunc librum mementote memorie eorum semper in benedictione*. A més, al f.408v, es pot llegir en uns versos en acróstic *Vigila Sarracinusque ediderunt*.
14. Està catalogat a A. Millares Carlo, "Mss. visigóticos", ..., amb el nº 21 i al *Tratado de ... Repertorio I*, amb el nº 47.
15. G. Martínez Díez, a *La colección canónica hispana*, vol. II, Madrid, 1966, p.21 i M.C. Díaz y Díaz, a "Vigilán y Sarracino. Sobre composiciones figurativas en la Rioja del siglo X", *Lateinische Dichtungen des X. und XI. Jahrhunderts. Festgabe für W.Bulst*, Heidelberg, 1981, p.68, nota 30, insinuen que el ms. podia haver estat escrit al monestir de San Martí d'Albelda.
16. Així es pot llegir al f.453r: *Belasco scribe. Sisebutus episcopus. Sisebutus notarius* i al marge *Sisebutus episcopus cum scribe Belasco presbitero pariterque cum Sisebuto discipulo suo edidit hunc librum mementote memorie eorum semper in benedictione*.
17. Cf. "Calendarios hispánicos anteriores al siglo XII", *Hispania Sacra*, 2 (1949), pp.20-22.
18. Cf. article citat a nota 6 i segon article citat a nota 7.
19. L'article citat a nota 6 persegueix, en conjunt, fer paleses les relacions de contingut i dels respectius centres d'escriptura, entre els textos de còmput eclesiàstic dels mss. A, E, P i León, *Archivo de la Catedral*, nº 8.
20. Encapçalant el f.2v. hi ha una gran roda amb un cicle de 19 anys, amb la inscripció *Rotulam decemnobennalis cicli*.
21. El ms. porta la xifra 895, però hauria de dur la de 795 <15x53.
22. Hi ha un error en el text, doncs 839 - 721 no dóna 18. O és 839 - 821 = 18 ó 739 - 721 = 18 ó 839 - 721 = 118. Pel que diu el ms. a continuació, hem d'entendre que l'escriba s'ha equivocat i ha escrit 18 quan hauria d'haver posat 118.

23. Amb aquest mínim text no computístic acaba el f.4r. A pesar que A.Cordoliani, en els seus articles de referència a l'*Ordo pascalis*, indica que aquest ocupa els ff.2v-4v de P, constatem sobre el ms. que el f.4v comença amb un altre text i amb un *inc.* que indica clarament la consciència de l'escriba en el sentit que comença un text nou i diferent de l'anterior: *In nomine domini, incipit ratio paschalis*. No l'editarem com a integrant del que hauria de ser l'*Ordo paschalis*, doncs, però sí que ho farem en un apèndix 1 perquè el text, fins on nosaltres sabem, és inèdit i perquè també és de contingut computístic.
24. A la línia 13 del f.5v acaba aquest text, continuació de l'*Ordo paschalis*, i tot seguit comença un nou text, *inc. Incipiunt argumenta de titulis paschalibus secundum Ebreos et Latinos inuestigata sollertia*, que nosaltres hem treballat ja en altres ocasions (*cf.*, sobretot, el llibre citat en nota 5 i l'article "Hacia una nueva edición de los *argumenta paschalia* de Dionisio el Exiguo", a *Analecta Sacra Tarraconensia*, en curs de publicació).